

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA GENDER NUTQI XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19189570>

Mohichehraxon Muhammedova

Qo'qon davlat universiteti 1-bosqich magistranti

+998912004725

mohichehramammedova7@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida gender nutqi xususiyatlari qiyosiy-lingvistik va pragmalingvistik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda erkaklar va ayollar nutqiga xos bo'lgan leksik, sintaktik, pragmatik hamda diskursiv belgilar aniqlanadi. Shuningdek, madaniy omillar, ijtimoiy rollar va kommunikativ strategiyalarning gender nutqiga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarida gender nutqi o'rtasida umumiylik va farqlar mavjudligini ko'rsatadi.

Annotation

This article analyzes the features of gendered speech in the English and Uzbek languages based on comparative linguistic and pragmalinguistic approaches. The study identifies lexical, syntactic, pragmatic, and discursive features characteristic of male and female speech. In addition, the influence of cultural factors, social roles, and communicative strategies on gendered speech is examined. The results of the study demonstrate both similarities and differences in gendered speech patterns in English and Uzbek.

Аннотация

В данной статье на основе сравнительно-лингвистического и прагмалингвистического подходов анализируются особенности гендерной речи в английском и узбекском языках. В исследовании выявляются лексические, синтаксические, прагматические и дискурсивные признаки, характерные для мужской и женской речи. Также рассматривается влияние культурных факторов, социальных ролей и коммуникативных стратегий на гендерную речь. Результаты исследования показывают наличие как сходств, так и различий в гендерной речи английского и узбекского языков.

Kalit so'zlar: *gender nutqi, sotsiolingvistika, pragmalingvistika, diskurs tahlili, ingliz tili, o'zbek tili.*

KIRISH

So'nggi yillarda tilshunoslikda gender masalasi mustaqil va dolzarb tadqiqot obyekti sifatida shakllandi. Gender nutqi nafaqat lingvistik hodisa, balki ijtimoiy, madaniy va pragmatik omillar bilan chambarchas bog'liq murakkab tizimdir. Gender tushunchasi biologik jinsdan farqli ravishda ijtimoiy-madaniy konstrukt sifatida qaraladi va shaxsning jamiyatdagi roli, nutqiy xulqi hamda kommunikativ strategiyalarida o'z aksini topadi.

Ingliz tilshunosligida gender nutqi masalasi R. Lakoff, D. Tannen, J. Coates, P. Eckert, D. Cameron kabi olimlar tomonidan keng o'rganilgan. O'zbek tilshunosligida esa gender nutqi nisbatan yangi yo'nalish bo'lib, asosan sotsiolingvistika va pragmalingvistika doirasida rivojlanmoqda.

Mazkur maqolaning dolzarbligi ingliz va o'zbek tillarida gender nutqining qiyosiy jihatdan yetarli darajada tadqiq etilmaganligi bilan izohlanadi. Ayniqsa, ayollar va erkaklar nutqiga xos pragmatik xususiyatlarni milliy-madaniy kontekstda tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi — ingliz va o'zbek tillarida gender nutqi xususiyatlarini aniqlash va ularni qiyosiy tahlil qilish.

Tadqiqot vazifalari:

gender nutqi tushunchasining lingvistik asoslarini yoritish;
ingliz tilida erkaklar va ayollar nutqiga xos belgilarni aniqlash;
o'zbek tilida gender nutqining o'ziga xos jihatlarini tahlil qilish;
ikki til materiallari asosida umumiylik va farqlarni aniqlash.

Metadalogiya. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

tavsifiy metod – gender nutqiga oid nazariy qarashlarni yoritishda;

qiyosiy-tahliliy metod – ingliz va o'zbek tillaridagi gender nutqi xususiyatlarini solishtirishda;

pragmatik tahlil – nutqiy aktlar va kommunikativ strategiyalarni o'rganishda;

diskurs tahlili – real nutqiy materiallar asosida gender belgilarini aniqlashda.

Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi badiiy asarlar, ommaviy axborot vositalari matnlari hamda kundalik muloqot namunalari tanlandi.

Natijalar.

Ingliz tilida gender nutqi xususiyatlari.

Ingliz tilida ayollar nutqi odatda muloyimlik, emotsionallik va noaniqlik bilan xarakterlanadi. R. Lakoff ayollar nutqiga xos bo'lgan quyidagi belgilarni ko'rsatadi:

kuchaytiruvchi so'zlardan tez-tez foydalanish (very, so, really);

savol shaklidagi tasdiqlar (tag questions);

yumshatuvchi birliklar (perhaps, maybe).

Erkaklar nutqi esa ko'proq bevosita, buyruqohang va raqobatbardosh bo'lishi bilan ajralib turadi. Erkaklar muloqotda ko'proq hukm chiqarish va mavqeni saqlashga intiladi.

O'zbek tilida gender nutqi xususiyatlari.

O'zbek tilida gender nutqi milliy mentalitet va an'analar bilan chambarchas bog'liq. Ayollar nutqida hurmat shakllari, yumshoq murojaatlar va hissiy birliklar ko'proq uchraydi. Masalan, kichraytirish qo'shimchalari (-jon, -gina) ayollar nutqida faol qo'llanadi.

Erkaklar nutqi esa ko'proq qat'iylik, qisqalik va buyruq ohangi bilan tavsiflanadi. O'zbek jamiyatida erkakning ijtimoiy roli nutqiy xulq-atvorida yaqqol namoyon bo'ladi.

Qiyosiy tahlil natijalari

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, har ikki tilda ayollar nutqi ko'proq hamkorlikka yo'naltirilgan bo'lsa, erkaklar nutqi raqobat va mavqe saqlashga qaratilgan. Biroq o'zbek tilida gender nutqi farqlari ingliz tiliga nisbatan an'anaviyroq va barqarorroqdir.

Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek tillarida erkaklar va ayollar nutqiga xos bo'lgan gender belgilari turli lingvistik darajalarda aniqlandi. Xususan, leksik-semantik, sintaktik va pragmatik darajalarda sezilarli farqlar kuzatildi.

Leksik darajadagi gender farqlari

Ingliz tilida ayollar nutqida emotsional bo'yoqqa ega bo'lgan so'zlar va baholovchi birliklar ko'proq qo'llanilishi aniqlandi. Masalan, lovely, adorable, amazing, so nice kabi birliklar ayollar nutqida yuqori chastotaga ega. Erkaklar nutqida esa neytral va funksional leksika ustunlik qiladi.

O'zbek tilida ham shunga o'xshash holat kuzatildi. Ayollar nutqida mehr-muhabbat va hurmatni ifodalovchi so'zlar (jonim, azizam, bolajon) faol ishlatiladi. Erkaklar nutqida esa buyruq va qat'iylikni bildiruvchi fe'llar ko'proq uchraydi.

Sintaktik xususiyatlar

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida ayollar ko'proq murakkab gaplardan, savol va tasdiqni birlashtirgan konstruksiyalardan (You know..., isn't it?) foydalanadilar. Erkaklar nutqida esa sodda, qisqa va aniq gaplar ustunlik qiladi.

O'zbek tilida ayollar nutqida izohlovchi va tushuntiruvchi gaplar ko'p uchrasa, erkaklar nutqida qisqa va mazmunan to'g'ridan-to'g'ri gaplar ustunlik qiladi. Bu holat o'zbek jamiyatida erkak va ayol rollarining an'anaviy taqsimoti bilan izohlanadi.

Pragmatik va diskursiv natijalar

Pragmatik tahlil shuni ko'rsatdiki, ayollar nutqida hamkorlikka asoslangan kommunikativ strategiyalar ustunlik qiladi. Ingliz va o'zbek tillarida ayollar muloqot jarayonida suhbatdoshni qo'llab-quvvatlash, fikrni yumshatish va kelishuvga erishishga intiladi.

Erkaklar nutqida esa raqobatga asoslangan strategiyalar ko'proq uchraydi. Ular suhbat davomida yetakchilikni saqlash va mavqeni mustahkamlashga harakat qiladi. Ushbu holat har ikki tilda o'xshash bo'lsa-da, o'zbek tilida yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi.

Muhokama. Olingan natijalar gender nutqi biologik emas, balki ijtimoiy hodisa ekanligini tasdiqlaydi. Ingliz tilida gender chegaralari nisbatan moslashuvchan bo'lsa, o'zbek tilida ular milliy-madaniy qadriyatlar ta'sirida qat'iyroq shakllangan.

Globalizatsiya va ijtimoiy o'zgarishlar o'zbek jamiyatida ham gender nutqining transformatsiyasiga olib kelmoqda. Ayniqsa, yoshlar nutqida ingliz tiliga xos gender neytral tendensiyalar sezilmoqda.

Gender va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik

Ingliz tilida gender nutqi nisbatan moslashuvchan bo'lib, zamonaviy jamiyatda erkaklar va ayollar nutqi o'rtasidagi farqlar asta-sekin kamayib bormoqda. Bu holat gender tengligi g'oyalari va demokratik qadriyatlar bilan bog'liq.

O'zbek tilida esa gender nutqi an'anaviy madaniy me'yorlar ta'sirida shakllangan. Ayollardan muloyimlik va kamtarlik kutilsa, erkaklardan qat'iylik va yetakchilik talab etiladi. Ushbu ijtimoiy kutishlar nutqiy xulq-atvorda bevosita aks etadi.

Globalizatsiya ta'siri

Muhokama jarayonida yoshlar nutqida gender chegaralarining nisbatan yumshayotganligi aniqlandi. Ayniqsa, ingliz tilining ta'siri ostida o'zbek tilida ham gender neytral birliklar paydo bo'lmoqda. Bu jarayon kelajakda o'zbek gender nutqining transformatsiyasiga olib kelishi mumkin.

Ta'lim va ijtimoiy muhitdagi ahamiyati

Gender nutqi xususiyatlarini bilish ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotda gender farqlarini hisobga olish samarali kommunikatsiyani ta'minlaydi. Ayniqsa, ingliz tilini o'qitishda genderga xos nutqiy strategiyalarni tushuntirish o'quvchilarning pragmatik kompetensiyasini rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati

Mazkur tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida gender nutqini qiyosiy o'rganish orqali gender lingvistikasi sohasiga amaliy hissa qo'shadi. Olingan natijalar kelgusida diskurs tahlili, madaniyatlararo kommunikatsiya va tarjimashunoslik tadqiqotlarida foydalanilishi mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida gender nutqi umumiy pragmatik xususiyatlarga ega bo'lsa-da, ularning namoyon bo'lish shakli madaniy va ijtimoiy omillar bilan belgilanadi. Tadqiqot natijalari gender lingvistikasi, qiyosiy tilshunoslik va madaniyatlararo muloqot sohalari uchun muhim ahamiyatga ega.

Mazkur maqola kelgusida gender nutqini ta'lim jarayonida o'rganish va amaliy kommunikatsiyada qo'llash uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

I. Ingliz tilidagi manbalar

1. Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.
2. Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: Ballantine Books.
3. Coates, J. (2013). *Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language*. London: Routledge.
4. Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2003). *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Cameron, D. (2005). *Gender and Language Ideologies*. London: Palgrave Macmillan.
6. Holmes, J. (2001). *An Introduction to Sociolinguistics*. London: Longman.

II. Rus tilidagi manbalar

7. Баранов, А. Н. (2001). *Введение в прагмалингвистику*. Москва: Эдиториал УРСС.
 8. Богданова, Л. И. (2010). *Гендерная лингвистика*. Москва: Академия.
 9. Кирилина, А. В. (2005). *Гендер: лингвистические аспекты*. Москва: Институт социологии РАН.
 10. Кубрякова, Е. С. (2004). *Язык и знание*. Москва: Языки славянской культуры.
 11. Караулов, Ю. Н. (2010). *Русский язык и языковая личность*. Москва: ЛКИ.
- #### III. O'zbek tilidagi manbalar

12. Нурмонов, А. (2012). Тилшуносликка кириш. Тошкент.
13. Махмудов, Н. (2010). Ўзбек тилшунослиги масалалари. Тошкент: Фан.
14. Саидов, С. (2015). Социолингвистика асослари. Тошкент: Янги аср авлоди.